

Ірина Січко

ЕКОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розкрито теоретичні аспекти та практичні шляхи формування та підвищення екологічної компетентності вчителя початкових класів. Визначаються рівні екологічної компетентності майбутніх вчителів. Автор також висвітлює особливості методичного аспекту проблеми підготовки екологічно грамотного вчителя.

Ключові слова: екологічна компетентність, екологічна культура, вища освіта

Суспільство на сьогодні вимагає від шкільної освіти забезпечення максимального розвитку інтелектуальних здібностей і формування загальнолюдських якостей особистості, насамперед духовного розвитку особистості, якій притаманний екологічний спосіб мислення та екологічна культура. Тому за сучасних умов школі і, зокрема початковій, має належати головна роль у формуванні екологічного мислення. Екологічна освіта і виховання повинні орієнтуватись на активну взаємодію людини з природою, побудовану на науковій основі, на оцінюванні людини як частини природи. Екологічні знання, доповнені ціннісними орієнтаціями, повинні стати основою екологічної культури та екологічного мислення. Вони мають сприяти усвідомленню цінностей, допомагати вирішенню комплексних екологічних проблем, що стоять перед людством, забезпечити комфортність його проживання у майбутньому, зберегти та примножити унікальну різноманітність усієї біоти і, зокрема, рослинного і тваринного світу [1].

Формування екологічної культури починається вже з дошкільного та молодшого шкільного віку. Відповідальна роль покладена на вчителя, завданням якого є сформувати у молодших школярів сукупність наступних компонентів: екологічні знання – екологічне мислення – екологічна поведінка – екологічний світогляд – екологічна етика – екологічна культура. Тому природно, що сьогодні виникає нагальна проблема домогтися відповідності змісту професійної підготовки спеціалістів початкової школи до вимог сучасного життя. Підготовка майбутніх учителів до екологічної освіти школярів має здійснюватися за принципами діяльнісного та усвідомленого засвоєння знань: навчити когось і передати знання про щось іншій людині можливо, якщо ти сам володієш цими знаннями і вмієш їх самостійно використовувати. Отже, тільки через осмислення й усвідомлення на особистому досвіді змісту екологічної освіти та її методики майбутні вчителі можуть бути психологічно готові до

її здійснення [1]. Навчальна програма з природознавства вимагає від майбутніх учителів початкових класів не тільки володіння екологічними знаннями, але й умінь організовувати спостереження за природою, знання методики проведення екскурсій і фенологічних спостережень, умінь організовувати дослідницьку роботу з учнями [2].

Метою статті є спроба розкриття і визначення шляхів формування екологічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

Нині відбуваються вагомі зміни в галузі професійної підготовки спеціалістів. Основною метою професійної освіти має стати підготовка компетентного, вільноволодіючого своєю професією і орієнтованого в суміжних галузях діяльністю, готовністю до постійного професійного росту спеціаліста, що забезпечує максимальний запит особистісного потенціалу кожного випускника ВНЗ, свідоме визнання оточуючих, як і його самого, особистої значущості.

Нині, в умовах сучасної екологічної ситуації, яка склалася в багатьох регіонах України та на планеті в цілому, стає актуальним включення в структуру як професійної компетентності спеціаліста, так і громадянської компетентності людини екологічної складової, яка б дозволила своєчасно знаходити правильні (з точки зору мінімального ризику для здоров'я людини і якості навколишнього середовища) вирішення проблемних екологічних ситуацій [3].

Окремих аспектам формування екологічної культури учнів і студентів педагогічних навчальних закладів присвятили свої дослідження О. Король, Т. Кузнєцова, С. Либідь, В. Львова, П. Пономарьова, Г. Пустовіт, Г. Тарасенко, М. Швед.

Колонькова О. О., Пустовіт Н. А., Пруцакова, О. Л., аналізуючи поняття екологічної культури, приділяють увагу такому поняттю як «екологічна компетентність особистості». З погляду акмеології, «компетентний – це знаючий, провідний у певній сфері фахівець, який має право відповідно до своїх знань та повноважень робити або вирішувати будь-що, судити про будь-що», а компетентність в свою чергу є «характеристика володіння знаннями, які дозволили б судити про будь-що, виказувати відоме, авторитетну думка в певній сфері» [4, с. 149].

Формування екологічної компетентності громадян є одним з найголовніших завдань освіти сталого розвитку, Екологічна компетентність дає змогу сучасній особистості відповідально вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципом сталого розвитку.

Тому саме екологічна освіта потребує наразі особливої уваги. Говорячи безпосередньо про вчителя як носія засад екологічного формування, слід відмітити, що науковці вважають, що готовність вчителя до екологічного виховання дітей визначається рівнем його компетентності, під якою розуміємо індивідуальну характеристику ступеня відповідності особистості вимогам екологічної освіти: рівень сформованості в студентів

екологічних знань, умінь, навичок, направлених на формування екологічної свідомості, мислення, світогляду, необхідних для загальної орієнтації в екологічній обстановці, для усунення або обмеження дій екологічного ризику [5]. Екологічна компетенція об'єднує предметний (когнітивний), професійно-орієнтовний, життєвий та особистісно-ціннісний компоненти та забезпечує здатність виокремлювати, розуміти, оцінювати сучасні екологічні процеси, спрямовані на забезпечення екологічної рівноваги та раціонального природокористування.

Рівень екологічної компетентності можна визначити за трьома критеріями: когнітивним, ціннісним та діяльнісно-практичним.

Когнітивний критерій:

- Знання принципів організації та функціонування екосистем, що визначають якість навколишнього середовища, виробництва та здоров'я людини;
- Знання про екологію рідного краю;
- Вміння правильно аналізувати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки екологічних проблем;
- Вміння прогнозувати екологічні наслідки людської та професійної діяльності, оцінювати екологічні відносини у контексті концепції стійкого розвитку країни;

Ціннісний критерій:

- Почуття співпереживання та співчуття природі;
- Незалежність в екологічних судженнях;
- Переконаність у необхідності щоденно дотримуватися міри, норм і правил природокористування, бережливого відношення до природного середовища у повсякденному житті та професійній діяльності;
- Стійкий інтерес до проблем взаємодії суспільства з природою, розуміння необхідності розв'язання виникаючих протиріч;
- Необхідність у пізнанні екологічних відносин, інтерес до них у процесі навчання.

Діяльнісно-практичний критерій:

1. Вміння протистояти проявленням екологічного вандалізму у професійній праці, у повсякденному житті та соціальній діяльності;
2. Звичка дотримуватися екологічних норм поведінки та проявлення екологічної ініціативи в процесі оволодіння професією [6].

Методичний аспект проблем підготовки екологічно грамотного вчителя ґрунтується на засадах міждисциплінарних зв'язків, що дає змогу всебічно аналізувати будь-яке негативне явище у навколишньому середовищі, що виникло під впливом антропогенної діяльності, глибше осмислювати теорію взаємозв'язків суспільства і природи та будувати практичну діяльність на науковій основі гармонізації таких взаємозв'язків.

Витоки екологічного виховання в Україні сягають сивої давнини.

Воно спирається на багатовікові традиції, на народну педагогіку. Вивчення природи рідного краю є основою екологічного виховання, а ставлення учнів і студентів до природи перш за все формується під впливом знань народних морально-етичних підходів до збереження довкілля. Не можна любити те, про що не маєш уявлення. Таким чином, зазначені положення дозволяють виокремити провідну педагогічну умову ефективного екологічного виховання: врахування в системі виховної роботи народних звичаїв і здійснення виховних впливів з опорою на народні морально-етичні традиції українців щодо збереження довкілля.

Процес формування екологічної компетентності студентів повинен включати наступні компоненти:

- Формування адекватних екологічних уявлень. Така система уявлень дозволяє особистості знати, що і як відбувається у світі природи та між людиною та природою, і як варто поводитися з погляду екологічної доцільності. Так формується властива екологічній особистості включеність до світу природи. Головним орієнтиром при вирішенні цього завдання екологічної освіти є формування розуміння єдності людини і природи, що сприяє виникненню психологічної включеності у світ природи;

- Формування ставлення до природи. Наявність екологічних знань не гарантує екологічно доцільної поведінки особистості, для цього необхідно відповідне ставлення до природи. Воно визначає характер взаємодії з природою, його мотивів, готовність вибрати екологічні стратегії поведінки, іншими словами, стимулює діяльність з точки зору екологічної доцільності. Так формується суб'єктивний характер сприйняття природних об'єктів, що властивий екологічній особистості. Головним орієнтиром при вирішенні цього завдання є формування суб'єктивної модальності суб'єктивного ставлення до природи;

- Формування системи вмій і навичок (технології) взаємодії з природою [2].

Екологічна освіченість особистості виявляється у її здатності приймати рішення, діяти на основі ієрархії суспільно і особистісно значущих цінностей і потреб, користуючись здобутими знаннями і набутими вміннями. Формування у громадянина здатності приймати рішення та діяти в інтересах збереження довкілля є провідною світовою тенденцією розвитку екологічної освіти, яка потребує переорієнтації основної уваги із забезпечення знань на опрацювання проблеми та знаходження важливих рішень. Останнім часом екологічна компетентність виступає визначним у світі критерієм та інтегрованим показником якості екологічної освіти.

До практичних методів підвищення екологічної компетентності серед педагогів та студентів належать створення екологічних театральних постановок, казок, проведення екологічних вікторин та брейн-рингів, загальною метою яких є створення умов для активної пізнавальної діяльності педагога, підвищення рівня мотивації, активності і творчості,

кращого запам'ятовування матеріалу тощо; конкретна мета полягає у розвитку творчого потенціалу педагогів, їх компетентності у питаннях екології, активізація розумово-пошукової діяльності педагогів [7].

Таким чином, екологічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів повинна бути частиною власне життєвої позиції. Сучасні вимоги до навчання та виховання, зміна шкільних програм, скорочення годин, проте не зменшення обсягу програм, призводить до численних питань та труднощів. На сьогодні величезні обсяги навчального матеріалу «вирізаються» з навчальних планів, що, на жаль, не є добрим знаком для наших дітей. Тому основний тягар морального, патріотичного та екологічного виховання лежить саме на особистості вчителя, зокрема, вчителя початкових класів. Вони виграють зокрема у часі, відведеному їм для навчання класу (чотири роки). Вже з перших днів вчитель має власним прикладом формувати у дітей засади власної екологічної компетентності. Крім того, вчитель, який через власне життя пропускає екологічну освіченість, патріотичне виховання та моральні принципи, з легкістю та не обтяжливостю зможе спроектувати власний духовний багаж на інших предметах (література, математика, музика, фізкультура, позакласні або класні години на відкритому майданчику). А все це полегшить та покращить навчально-виховний процес, особливо у сучасних умовах у сфері освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Олійник Л. Екологічна освіта як складова навчально-виховного процесу / Л. Олійник // Імідж сучасного педагога – науково-практич. освітньо-популярний журнал. – Полтава : Тов «АСМІ» – 2009, № 8/9.
2. Чайковська Г. Екологічне виховання учителя початкової школи / Г. Чайковська // Імідж сучасного педагога : науково-практичний освітньо-популярний журнал. – 2012. – № 5. – С. 32–34.
3. Марченко Л. І. Екологічна компетентність як показник ек.освіти та як складова життєвої компетентності // Проблеми освіти : науково-методич. збірник. – 2010. – № 64. – С. 92–95.
4. Акмеология : учебное пособие / А. Деркач, В. Зазыкин. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.: ил. – (Серия «Учебное пособие»).
5. Марченко Л. І. Процесуальне забезпечення формування екологічної компетентності студентів аграрного коледжу / Л. І. Марченко // Проблеми освіти : науково-методичний збірник. – 2010. – № 62. – С. 64–68.
6. Курманов А. В. Уровни и критерии экологической компетентности студентов колледжа / А. В. Курманов // Среднее проф. образование : ежемесячный теоретический и научно-методический журнал. – 2011. – № 12. – С. 43–44.
7. Балаюш О. Брейн-ринг «Підвищення екологічної компетентності педагогів / О. Балаюш // Вихователь-методист дошк. закладів. : щомісячний спеціалізований журнал. – 2012. – № 7. – С. 34–39.